

SXEDIO.795

29.8.1964: Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ΤΟΝΙΖΕΙ ΕΠΙΤΑΚΤΙΚΑ ΣΤΟ ΜΑΚΑΡΙΟ ΜΕΤΑ ΤΙΣ ΜΑΧΕΣ ΤΗΣ ΤΗΛΛΥΡΙΑΣ ΟΤΙ ΔΕΝ ΘΑ ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΕΧΘΡΟΠΡΑΞΙΕΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΠΑΡΑ ΜΟΝΟ ΥΣΤΕΡΑ ΑΠΟ ΣΥΝΕΝΝΟΗΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, ΕΝΩ Ο ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΑΠΟΔΕΧΕΤΑΙ ΟΤΙ Η ΑΘΗΝΑ ΘΑ ΕΧΕΙ ΤΗΝ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΟΠΟΙΑΣΔΗΠΟΤΕ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΥΣΤΕΡΑ ΑΠΟ ΑΠΡΟΚΛΗΤΗ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΠΙΘΕΣΗ

Οι επιχειρήσεις της Μανσούρας- Κοκκίνων προκάλεσαν σκληρή ανταλλαγή επιστολών μεταξύ του Πρωθυπουργού της Ελλάδας Γιώργου Παπανδρέου και του Προέδρου Μακάριου.

Ο Γεώργιος Παπανδρέου κατηγόρησε τον Πρόεδρο Μακάριο ότι αποφάσισε εν πλήρει αγνοία του την επιχείρηση στην Τηλλυρία, ενώ ο Πρόεδρος Μακάριος κατήγγειλε ότι ύστερα από παρέμβαση του Γεωργίου Παπανδρέου, η Κύπρος είχε παραμείνει χωρίς στρατιωτική ηγεσία.

Ανέφερε ο Γεώργιος Παπανδρέου σε επιστολή του στον Πρόεδρο Μακάριο στις **29.8.1964** (Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου, Περίοδος **1960-1963**, τόμος **13**, σελίδα **143**:

Μακαριώτατε,

"Κατόπιν της νεας κρίσεως η οποία έχει προκληθή από την επικείμενη μερικήν αντικατάστασιν των ανδρών της ΤΟΥΡΔΥΚ θεωρώ επιβεβλημένον να ανακεφαλαιώσω και να διευκρινήσω και εγγράφως τας κοινάς αποφάσεις μας:

1. Εμείναμεν σύμφωνοι ότι το Κυπριακόν θα αχθή προς λύσιν εις την γενικήν συνέλευσιν των Ηνωμένων Εθνών, με το αίτημα της αδεσμεύτου ανεξαρτησίας, περιεχούσης το δικαίωμα της αυτοδιαθέσεως. Και έπειτα από την απόφασιν της Γενικής Συνελεύσεως θα συνεκτιμήσωμεν την κατάστασιν προς λήψιν των περαιτέρω αποφάσεων.

2. Εμείναμεν, επίσης, σύμφωνοι, ότι έως τότε θα προστατεύσωμεν την ειρήνην εις την νήσον. Και όχι μόνον δεν θα προβώμεν ημείς εις εχθροπραξίας, ή

προκλήσεις αλλά αντιθέτως, θα επιδοθώμεν εις επίθεσιν ειρήνης, υποσχόμενοι αμνηστίαν εις τους Τουρκοκυπρίους καθώς και προστασίαν όλων των ανθρωπίων και πολιτικών διακιωμάτων. Και τούτο διότι:

Πρώτον, αφοπλίζομεν τοιουτοτρόπως τας τουρκικές επιθετικές διαθέσεις, και

Δεύτερον, δημιουργούμεν αρίστας συνθήκας παρουσίας μας εις την Γενικήν Συνέλευσιν του ΟΗΕ.

3. Υπάρχει όμως και η περίπτωση απορρήτου τουρκικής επιθέσεως. Διά την περίπτωσιν αυτήν εδήλωσα, ότι η Ελλάς με όλας, της τας δυνάμεις θα συμπαρασταθή εις την Κύπρον και διότι βεβαίως, ο Ελληνικός Στρατός δεν δύναται να μάχεται με λάβαρον την αδέσμευτον ανεξαρτησίαν", η οποία πρέπει να είναι το αίτημα ενώπιον των Ηνωμένων Εθνών, αλλά είναι απολύτως ακατάλληλος ως σημαία του Εθνους εν πολέμω, ότε αι δύο Βουλαί θα ανακηρύξουν αμέσως την Ενωσιν της Κύπρου με την Ελλάδα και εν ονόματι της Ενώσεως θα διεξαχθή ο αγών.

4. Το κρίσιμον θέμα όμως είναι ποιος θα εκτιμήση την συγκεκριμένην ενέργειαν εάν αποτελή επίθεσιν, πρόκλησιν ή άμυναν. Και κατά πόσον αυτό το δικαίωμα ανήκει μονομερώς και αποκλειστικώς εις την Κυπριακήν ηγεσίαν, όπως έχει συμβή μέχρι τούδε εις την πράξιν.

Αυτό είναι το μέγα θέμα. Και επιβάλλεται πλήρης διευκρίνησις, η οποία μάλιστα πρέπει να συντελεσθή εν ψυχρώ, όπως τώρα. Διότι εάν θα έχουν πλέον εκκινήσει αι εχθροπραξίαι, είναι πλέον αργά. Τότε πλέον η Ελλάς τίθεται ενώπιον του τραγικού διλήμματος:

Η να μη μετάσχη και να κριθή η απουσία της ως εθνική προδοσία. Η να μετάσχη και να είναι η συμμετοχή της αθλία ρυμούλκησις.

Εχομεν μέχρι τούδε δύο περιστατικά: Την επίθεσιν της Μανσούρας, η οποία απεφασίσθη εν πλήρει αγνοία της Ελληνικής ηγεσίας. Και τώρα την απειλουμένην κρίσιν της μερικής αντικαταστάσεως

της ΤΟΥΡΔΥΚ διά την οποίαν ηπελείσατε ένοπλον αντίστασιν, άγουςαν εις πόλεμον, άνευ της εγκρίσεως ημών.

5. Τούτο, Μακαριώτατε, δεν είναι πλέον δυνατόν να συνεχισθή. Είχομεν παλαιότερον μείνει σύμφωνοι, όταν δεν είχον ακόμη ταυτισθή εις τόσον βαθμόν αι πολεμικάί τύχαι της Ελλάδος και της Κύπρου, ότι θα έπρεπε η ηγεσία του Ελληνισμού, και κατά συνέπειαν και αι πολιτικάί και πολεμικάί πρωτοβουλίαί των τμημάτων του Εθνους, εν πάση περιπτώσει να ανήκουν εις τας Αθήνας, αι οποίαι να συντονίζουσιν τον αγώνα.

Αλλά δεν πρόκειται σήμεραν περί της γενικής αυτής και θεωρητικής περιπτώσεως. Πρόκειται πλέον, συγκεκριμένως συμφώνως προς τας ληφθείσας και δημοσιευθείσας αποφάσεις, η ένοπλος ρήξις μεταξύ Τουρκίας και Κύπρου να οδηγήσῃ αμέσως και την Ελλάδα εις πόλεμον. Και ο πόλεμος είναι μια πολύ μεγάλη υπόθεσις, ώστε να επιτρέπεται, όπως η Ελλάς συρθή εις αυτόν ως άβουλον έρμαιον άλλων πρωτοβουλίων.

Θα ήμην ηγέτης ανάξιος της εμπιστοσύνης του ελληνικού λαού εάν έστεργα να ρυμουλκηθώ εις πόλεμον και να οδηγήσω την νεότητα και το Εθνος, εις την υπερτάτην θυσίαν, χωρίς καν να έχω ερωτηθή και χωρίς να έχω εγκρίνει την απόφασιν. Και ο Λαός και το Εθνος και η Ιστορία ουδέποτε θα με συνεχώρουν. Δεν έχω καμμίαν αμφιβολίαν, ότι και σεις κατανοείτε πλήρως, ότι ουδέποτε θα ηδυνάμην να επιτρέψω εις τον εαυτόν μου, όπως απαλλοτριώσω το δικαίωμα και την ευθύνην μου διά τας τύχας του ελληνικού λαού.

Ζητώ διά τούτο να τηρηθή του λοιπού εις το ακέραιον και εις πάσαν περίπτωσιν η συμφωνία, εις την οποίαν είχομεν προέλθει και η οποία δις μέχρι τούδε έχει παραβιασθή. Δεν θα λαμβάνεται εις την Κύπρον καμμία απόφασις, άγουσα είτε αμέσως είτε εμμέσως εις εχθροπραξίας, χωρίς να έχη προηγηθή συνεννόησις και συμφωνία ιδική μας.

Εάν συμφωνήσωμεν, θα έχη καλώς. Εάν διαφωνήσωμεν θα πρέπει να γίνη δεκτή η γνώμη των

Αθηνών, διότι είναι φορέας της ευθύνης ολοκλήρου του ελληνισμού. Εάν, όμως εις την συγκεκριμένην περίπτωσιν η Κυπριακή ηγεσία εμμένη εις την διαφωνίαν της, η διαφωνία τότε, τιμίως ανδρικός, θα ανακοινωθή εις το Έθνος. Και έκαστος ενώπιον του Έθνους θα αναλάβη τας ευθύνας του και θα συναγάγη τας συνεπείας.

Εννοώ ότι, εκ των μακρών και σκληρών αγώνων σας, έχετε αποκτήσει την συνήθειαν να λαβάνετε προσωπικώς τας αποφάσεις σας. Επειτα όμως από την δυναμικήν παρουσίαν της Ελλάδος εις την Κύπρον, η οποία επιτρέπει να ομιλήτε από θέσεως ισχύος και έπειτα από τη διακηρυχθείσαν κοινήν μας απόφασιν, ότι, εις περίπτωσιν, τουρκικής επιθέσεως, η Ελλάς θα αναλάβη την άμυναν με όλας της τας δυνάμεις, είναι προφανές ότι έχομεν εισέλθει εις μίαν νέαν περίοδον. Και προς αυτήν επιβάλλεται προσαρμογή.

Ελπίζω, ότι η πλήρης και οριστική αυτή διευκρίνησις, θα εύρη εκ μέρους σας ανεπιφύλακτον αναγνώρισιν. Και επί των αρχών αυτών θα συναφθή το εθνικόν σας σύμβολαιον. θα προστεθή, τοιουτοτρόπως μία νέα μεγάλη εγγύησις της ευοδώσεως του κοινού εθνικού μας αγώνος, της Ενώσεως, η οποία θα επιτρέψη εις την Κύπρον να αναλάβη την νέα ιστορικήν της αποστολήν. Να καταστή το εκπολιτιστικόν ορμητήριον του ελληνισμού εις την Ανατολήν".

Με φιλικώτατα αισθήματα
Γεώργιος Α. Παπανδρέου

Η γραπτή απάντηση του Προέδρου Μακαρίου στον Γεώργιο Παπανδρέου, στην οποία μάλιστα έκαμνε και μια πλήρη έκθεση για τα γεγονότα στη Μανσόρα, (21.2.165) έχει ως εξής:

Αγαπητέ μου κ. Πρόεδρε,

Αναφέρομαι εις την από 29ης παρελθόντος Αυγούστου επιστολήν, την οποίαν η ημετέρα Εξοχότης μοι απηύθυνε ανακεφαλαιούσα και διευκρινίζουσα τας από κοινού ληφθείσας αποφάσεις ως προς τον χειρισμόν του Εθνικού Κυπριακού ζητήματος.

1. Δεν απήντησα γραπτώς εις την επιστολήν εκείνην, διότι επισκεφθείς μετ' ολίγας ημέρας τας Αθήνας, είχα την ευκαιρίαν να συζητήσω προσωπικώς μεθ' υμών το περιεχόμενον αυτής. Αντιλαμβάνομαι όμως ότι η παράλειψις γραπτής απαντήσεως, εδημιούργησε παρεξηγήσεις, πιθανώς δε και την εντύπωσιν ότι δεν θα επεθύμουν να καθορίσω σαφώς και εγγράφως την θέσιν μου, έναντι ωρισμένων εν τη επιστολή ερωτημάτων και απόψεων σας. Επί πλέον, αθηναϊκή εφημερίς, λαβούσα σχετικώς προς την εν λόγω επιστολήν πληροφορίας, εσφαλμένως ή εσκεμμένως διεστρεβλωθείσας υπ' αυτής, προέβη εις άδικον και ανοίκειον κατ' εμού αρθρογραφίαν.

2 Η επιστολή σας ανεφέρτε εις τον χειρισμόν του Κυπριακού μέχρι της υπό της Γενικής Συνελεύσεως των Ηνωμένων Εθνών συζητήσεως του ζητήματος, ήτις ανεβλήθη τώρα διά πολλούς μήνας. Επιθυμώ εν τούτοις, να αναφερθώ εις ωρισμένας εν τη επιστολή απόψεις σας, αι οποίαι, ως αντιλαμβάνομαι εξακολουθούν ισχύουσai και μετά την λόγω αναστολής των εργασιών της Γενικής Συνελεύσεως αναβολήν της συζητήσεως του Κυπριακού.

3. Η προσπάθεια προστασίας της ειρήνης εν τη νήσω θα συνεχισθή. Παρά το γεγονός ότι οι τουρκοκύπριοι κατέστησαν προσφάτως λίαν προκλητικοί, θα εξακολουθήσωμεν επιδεικνύοντες αρκετήν αυτοσυγκράτησιν.

4. Συμφωνώ απολύτως ότι εις την περίπτωσιν αποκλήτου τουρκικής επιθέσεως κατά της Κύπρου, τότε η Ελλάς, ως επανειλημμένως, εδηλώσατε, να συμπαρασταθή με όλας της τας δυνάμεις εις την Κύπρον, ο αγών θα διεξαχθή εν ονόματι της Ενώσεως, την οποίαν αμέσως θα ανακηρύξουν αι δύο Βουλαι, η Ελληνική και η Κυπριακή. Διότι ως αναφέρετε εις την επιστολήν σας ο Ελληνικός στρατός δεν δύναται να μάχεται με λάβαρον την αδέσμευτον ανεξαρτησίαν, η οποία πρέπει να είναι το αίτημα ενώπιον των Ηνωμένων Εθνών, αλλά είναι απολύτως ακατάλληλος ως σημαία του Εθνους, εν πολέμω. Θα επεθύμουν, εν

προκειμένω, να προσθέσω, ότι, και εάν ακόμη ο Κυπριακός ελληνισμός αντιμετώπιζε την απίθανον περίπτωση να αγωνισθή άνευ της συμπαραστάσεως της Ελλάδος, σκοπός του αγώνος του θα ήτο η Ένωσις και ουχί η αδέσμευτος ανεξαρτησία.

Την Ένωσιν έχομεν ως μοναδικόν σύνθημα εις όλους τους αγώνας μας. Την Ένωσιν είχομεν ως σκοπόν μας, ότε, υπό την πίεσιν των πραγμάτων και διά να μη περιαγάγωμεν εις περιπετείας την μητέρα Πατρίδα, ηναγκάσθημεν να δεχθώμεν, με την επίμονον συμβουλήν της Ελληνικής Κυβερνήσεως, προσωρινάς λύσεις.

5. Αλλά, εφ' όσον η Ελλάς θα πολεμήση μετά της Κύπρου εις περίπτωσιν αποκλήτου τουρκικής επιθέσεως, τίθεται, ως αναφέρετε εις την επιστολήν σας, το κρίσιμον και μέγα θέμα ποιος θα εκτιμήση την συγκεκριμένην ενέργειαν, εάν αποτελή επίθεσιν, πρόκλησιν ή άμυναν. Απλή και σαφής είναι η εκ μέρους μου απάντησις: Αι Αθήναι έχουν την ευθύνην και το δικαίωμα διά την τοιαύτην εκτίμησιν. Ουδέποτε επεζήτησα να ρυμουλκήσω την Ελλάδα εις πολεμικήν περιπέτειαν. Καθ' όλους τους υπέρ της Κύπρου αγώνας μου σκέπτομαι και ενεργώ έχων πάντοτε υπ όψιν και τα γενικώτερα συμφέροντα του Έθνους. Εις απόδειξιν τούτου αρκούμαι να αναφερθώ εις το γεγονός ότι κατά τον Δεκέμβριον του **1963**, μετά την έναρξιν της Τουρκοκυπριακής ανταρσίας, ότε η η Έν Κύπρω τουρκική στρατιωτική δύναμις (ΤΟΥΡΔΥΚ) εξήλθε του στρατοπέδου της και έλαβε θέσεις μάχης διά να βοηθήση τους στασιαστάς, παρά την δυσχερεσιάν των θέσιν μας, ούτε εζήτησα, ούτε συνεβούλευσα παρομοίαν ενέργειαν εκ μέρους της Ελληνικής στρατιωτικής δυνάμεως (ΕΛΔΥΚ) διότι τούτο θα εσήμαινεν ίσως Ελληνοτουρκικόν πόλεμον.

6. Ως ορθώς όμως αναφέρετε, είναι δυνατόν ωρισμένοι εκ μέρους μου πρωτοβουλίαι και αποφάσεις να προκαλέσουν ένοπλον τουρκικήν επίθεσιν και η Ελλάς τότε θα ευρεθή ενώπιον του τραγικού διλήμματος: Η να μη μετάσχη του πολέμου και να κριθή η απουσία της ως εθνική προδοσία ή να μετάσχη και να

είναι η συμμετοχή της αθλία ρυμούλκησις. Ουδέποτε θα επεθύμουν η Ελλάς να βρεθή ενώπιον τοιούτου τραγικού διλήμματος. Δι' αυτό και συνεφώνησα ότι ουδεμία θα λαμβάνεται εν Κύπρω απόφασις, άγουσα είτε αμέσως είτε εμμέσως εις εχθροπραξίας άνευ προηγουμένης μεθ' υμών συνεννοήσεως και συγκαταθέσεως σας. Αλλ' εις την επιστολήν σας (μέχρι της ημερονηνίας καθ' ην εγράφη) αναφέρετε δύο περιστατικά, ως αποτελούν παραβίασιν της τοιαύτης συμφωνίας. Την άρνησιν της Κυπριακής Κυβερνήσεως μετά της απειλής ενόπλου αντιστάσεως κατά της αντικαταστάσεως τμήματος της ΤΟΥΡΔΥΚ και την επίθεσιν της Μανσούρας άτινα δυνατόν να ωδήγουν εις πόλεμον άνευ της εγκρίσεως υμών.

Δι' αμφοτέρα, κύριε Πρόεδρε, έδωκα προφορικός εξηγήσεις κατά την συνάντησιν μας εις Αθήνας. Ισως όμως δεν θα ήτο άσκοπον να αναφερθώ και ενταύθα εις τα περιστατικά ταύτα.

Η άρνησις μας διά την αντικατάστασιν της ΤΟΥΡΔΥΚ δεν θα έφθανε μέχρι της ενόπλου αντιστάσεως. Επρεπεν όμως η απάντησις μας εις την ζητηθείσαν υπό της τουρκικής Κυβερνήσεως, συγκατάθεσιν να είναι αρνητική, διά λόγους αρχής, εφ' όσον θεωρούμεν ως μη ισχύουσαν την Συνθήκην Συμμαχίας, αφ' ετέρου δε διά να έχωμεν τουλάχιστον μερικά ανταλλάγματα, εάν επραγματοποιείτο τελικώς η αντικατάστασις της ΤΟΥΡΔΥΚ. Ως καλώς γνωρίζετε επειύχομεν τότε ως αντάλλαγμα την διάνοιξιν της τελούσης υπό τον έλεγχον των Τούρκων στασιαστών οδού Λευκωσίας-Κυρηνείας. Τας σκέψεις μου αυτάς διεβίβασα προς την Ελληνικήν Κυβέρνησιν διά του επισκεφθέντος τότε την Κύπρον Υπουργού Εθνικής Αμύνης κ. Π. Γαρουφαλιά, όστις εις σχετικήν συνομιλίαν μας, μου εξεφρασε τας ανησυχίας της Ελληνικής Κυβερνήσεως επί του θέματος αυτού. Ας μου επιτραπή επί του σημείου τούτου να παρατηρήσω ότι, μόλις κατέστησα γνωστός εις Αθήνας τας ως άνω απόψεις μου ανέγνωσα εις τον ελληνικόν Τυπον την είδησιν ότι το θέμα αντικαταστάσεως της ΤΟΥΡΔΥΚ

διηυθετήθη, της Κυπριακής Κυβερνήσεως αποδεχθείσης να άρη τας αντιρρήσεις της. Η Κυβέρνησις της Αγκύρας μετά την δημοσίευσιν της τοιαύτης ειδήσεως δεν θα είχε πλέον λόγους να δεχθή όπως η αντικατάστασις της ΤΟΥΡΔΥΚ συνδυσασθή καθ' οιονδήποτε τρόπον με την διάνοξιν της οδού Λευκωσίας-Κυρηνείας. Ευτυχώς όμως ο Γενικός Γραμματεύς των Ηνωμένων Εθνών, είχε ήδη αποσπάσει την τουρκική υπόσχεσιν ότι η αντικατάστασις της ΤΟΥΡΔΥΚ θα συνεδυάζετο με την διάνοξιν της οδού αυτής και επέμενε εις την πραγματοποίησιν της υποσχέσεως.

Αναφέρομαι τώρα, εις το σοβαρώτερον περιστατικόν: Την επίθεσιν της Μανσούρας, η οποία απεφασίσθη, ως αναφέρετε, εν πλήρει αγνοία της ελληνικής Κυβερνήσεως. Η μάχη της περιοχής Μανσούρας δεν απεφασίσθη εν ψυχρώ υφ' ημών, αλλά προεκλήθη υπό των Τούρκων. Ως και προσωπικώς είχαν την ευκαιρίαν να εκθέσω προς υμάς, οι Τουρκοκύπριοι της περιοχής επεξετίνοντο διαρκώς, εγκαθιστώντες φυλάκια και θέτοντες υπό τον έλεγχον των συνεχώς μεγαλυτέραν περιοχών. Ολίγας ημέρας προς τη μάχης εγκατέστησαν ένοπλον φυλάκιον επί υψηλής κορυφής εντός του δάσους (επί του υψώματος Λωρόβουνος) αποκόψαντες και τον τελευταίον δασικόν δρόμον, τον οποίον εχηρισμοποιούουν οι κάτοικοι του ελληνικού χωρίου Παχυάμμου, διά να εξέρχωνται του τουρκικού κλοιού.

Μεταβάς προσωπικώς εις το χωρίον δι' ελικοπτέρου και διαπιστώσας την τραγικήν θέσιν των κατοίκων, παρεκάλεσα τον εκεί υπεύθυνον της δυνάμεως των Ηνωμένων Εθνών, σουηδόν αξιωματικόν, όπως πείση ή πιέση τους Τούρκους να αποσυρθούν εκ της κορυφής. Ακαρπος υπήρξεν η προσπάθεια. Ηνέχθημεν εν τούτοις την καστάσασιν.

Διά να ανακόψωμεν όμως, την περαιτέρω επικίνδυνον επέκτασιν των Τούρκων, έδωσα οδηγίαις εις τον Διοικητήν της Εθνικής Φρουράς όπως αποστείλη εις την περιοχήν στρατιωτικήν δύναμιν, η οποία να καταλάβη ωρισμένας θέσεις προς

παρεμπόδισιν της προωθήσεως των Τούρκων. Μόλις οι επί της κορυφής Λωροβούνου εγκατεστημένοι Τούρκοι αντελήφθησαν τας ημετέρας δυνάμεις επί γειτονικής κορυφής, ήρχισαν να βάλλουν κατ'αυτών. Αι ημέτεραι δυνάμεις ευρισκόμεναι εις μειονεκτικήν θέσιν έναντι των τούρκων οίτινες κατείχον την υψηλότεραν κορυφήν, είχον από των πρώτων ωρών της αμύνης των δύο νεκρούς. Ευρέθημεν προ του διλήμματος ή να υποχωρήσωμεν εγκαταλείποντες τας θέσεις μας ή να κρατήσωμεν και ισχυροποιήσωμεν αυτάς, έστω και εάν θα υφιστάμεθα απωλείας.

Κατά την εσπέραν εκάλεσα εις σύσκεψιν την στρατιωτικήν ηγεσίαν. Απεφασίσθη όπως κρατήσωμεν τας θέσεις μας, οδηγούμενοι από την σκέψιν ότι, εάν εγκαταλείπομεν την κατεχομένην υπό των ημετέρων κορυφήν, θα κατελάμβανον αυτήν οι Τούρκοι, διά να βάλλουν τότε απ'αυτής εναντίον άλλης περαιτέρω θέσεως, την οποίαν αι ημέτεραι δυνάμεις θα κατελάμβανον αποσυρόμεναι εκ της πρώτης.

Τοιουτοτρόπως, όμως η επέκτασις των Τούρκων δεν θα είχε τέρμα. Διά τούτο απεφασίσαμεν να κρατήσωμεν την επί της κορυφής θέσιν μας, εάν δε οι Τούρκοι συνέχιζαν βάλλοντες εκ του Λωροβούνου, να επιχειρήσωμεν κατάληψιν του υψώματος τούτου.

Πριν, όμως προβώμεν εις πραγματοποίησιν της αποφάσεως ταύτης και διαρκούσης εισέτι της συσκέψεως, εζήτησα να επικοινωνήσω τηλεφωνικώς μετά του Υπουργού Εξωτερικών κ. Στ. Κωστοπουλου, διά να ενημερώσω και ζητήσω τας απόψεις της ελληνικής Κυβερνήσεως. Αλλ' οι παρόντες στρατιωτικοί μου είπον ότι είναι προτιμότερον να επικοινωνήσουν αυτοί μετά του ελληνικού Γενικού Επιτελείου, διά να δώσουν περισσοτέρας εξηγήσεις από στρατιωτικής πλευράς. Ως εκ των υστέρων ήλεγξα επικοινωνήσαν πράγματι μετά του Γενικού Επιτελείου, ευθύς ως απεχώρησαν εκ του γραφείου μου.

Οι Τούρκοι συνέχισαν εν τω μεταξύ, βάλλοντες κατά της θέσεως των ημετέρων, ότε, κατά το απόγευμα της επομένης, αι δυνάμεις μας αντεπετέθησαν και

κατέλαβον τελικώς την κορυφήν του Λωροβούνου, ήτις απετέλει το κυριώτερον τουρκικόν οχυρόν. Κατέχοντες όμως οι Τούρκοι άλυσιν κορυφών έβαλλον τότε κατά του καταληφθέντος υπό των ημετέρων Λωροβούνου. Διά τούτο αι ημέτεραι δυνάμεις ηναγκάσθησαν να προελάσουν πέραν του Λωροβούνου προς εκκαθάρισιν των εστιών των τουρκικών πυρών. Εντός μικρού χρονικού διαστήματος ολόκληρος η άλυσις των τουρκικών φυλακίων και οχυρών διεσπάσθη και διελύθη. Οι Τούρκοι ήρχισαν υποχωρούντες και συγκεντρούμενοι προς την παραλίαν, εις την περιοχην του τουρκικού χωρίου Κόκκινα.

Και τότε ήρχισεν ο βομβαρδισμός υπό των εκ Τουρκίας αεροπλάνων, τόσον κατά την ημετέρων στρατιωτικών θέσεων όσον και κατά των ελληνικών χωρίων της περιοχής.

Περιττή θα ήτο ίσως η περιγραφή της μάχης της Μανσούρας. Εξέθεσα, όμως, τα γεγονότα διά να καταλήξω ότι ηναγκάσθημεν να δώσωμεν την μάχην, επληροφορήσαμεν την ελληνικήν Κυβέρνησιν διά του Γενικού Επιτελείου, ελάβομεν παρ' αυτού συγχαρητήρια διά την διάλυσιν των τουρκικών οχυρών (ως μου ανέφερεν η Διοίκησις της Εθνικής Φρουράς) και τέλος μήνυμα της Υμετέρας Εξοχότητος με την παρατήρησιν "άλλα συμφωνούμεν και άλλα πράττετε".

Πολύ λυμπούμαι, διότι η μάχη της Μανσούρας εδημιούργησε τόσας παρεξηγήσεις μετά της Ελληνικής Κυβερνήσεως. Είναι ευτύχημα, εν τούτοις διότι προκληθέντες εδώσαμεν την μάχην. Εθρηνήσαμεν, βεβαίως πολλά θύματα και διήλθομεν σκληράν δοκιμασίαν, η μάχη όμως εκείνη είχεν ως αποτέλεσμα την διάλυσιν του μεγαλυτέρου και ισχυροτέρου τουρκικού καντονίου διά του οποίου συνεχώς η Τουρκία ενίσχυε τους τουρκοκυπρίους και το οποίον, ως διεπιστώσαμεν μετά την κατάλυσιν του, θα απετέλει απροσπέλαστον προγεφύρωμα εις περίπτωσιν τουρκικής εισβολής. Άνευ της μάχης εκείνης ο κίνδυνος διαμελισμού της Κύπρου ή της καντονοποιήσεως θα ήτο απείρως μεγαλύτερος.

7.Συναφώς θα επεθύμουν, κύριε Πρόεδρε, να προσθέσω και τα ακόλουθα: Όταν ελήφθη το μήνυμά σας, εκάλεσα τον Στρατηγόν Γρίβαν και τον τότε Διοικητήν της Εθνικής Φρουράς Στρατηγόν Καραγιάννην και άλλους στρατιωτικούς, διά να ανταλλάωμεν απόψεις επί του τρόπου αντιμετώπισεως της καταστάσεως. Ο Στρατηγός Γρίβας εθεώρησεν εαυτόν θιγέντα εκ του περιχομένου του μηνύματος σας και δεν ηθέλησε να εκφράση υπεθύνως γνώμην δηλώσας ότι παραιτείται της θέσεως του, αποφυγών ακολουθώως επί διήμερον να μεταβή εις το Επιτελείον της Εθνικής Φρουράς. Ο Στρατηγός Καραγιάννης εδήλωσεν ότι, εφ' όσον ο Πρόεδρος της Ελληνικής Κυβερνήσεως εξέφρασε διαφωνίαν διά την μάχην της Μανσούρας, δεν δύναται να έχη γνώμην διάφορον εκείνης της Ελληνικής Κυβερνήσεως. Ευρέθην τότε εις την ανάγκην να επωμισθώ μόνος τας ευθύνας της μάχης ήτις κατόπιν του ημετέρου μηνύματος, εστερήθη επί διήμερον της κατευθύνσεως της ανωτάτης στρατιωτικής ηγεσίας.

8. Εις την επιστολήν σας αναφέρετε ότι, κατόπιν του ταυτισμού τυχών της Ελλάδος και της Κύπρου, αι πολιτικά και πολεμικά πρωτοβουλίαί των τμημάτων του Έθνους πρέπει να ανήκουν εις τας Αθήνας, αι οποία να συντιονίζουν τον αγώνα. Μένω απολύτως σύμφωνος, ως προς τας πολεμικάς πρωτοβουλίας. Εν ουδεμιά περιπτώσει είναι εθνικώς επιτρεπτόν να αναλαμβάνωνται από Κυπριακής πλευράς πρωτοβουλίαί, αίτινες δυνατόν να εμπλέξουν την Ελλάδα εις πόλεμον μετά της Τουρκίας. Είναι, όμως εξ άλλου αληθές ότι ωρισμέναί πολιτικάί πρωτοβουλίαί δύνανται, επίσης να προκαλέσουν πόλεμον. Εάν τοιούτου είδους πρωτοβουλίας εννοή η Υμετέρα Εξοχότης, ουδεμίαν έχω διαφωνίαν, πιστεύω μάλιστα ότι μόνον η ελληνική Κυβέρνησις έχει το δικαίωμα να λαμβάνη τοιαύτας πρωτοβουλίας. Επιτρέψατε, εν τούτοις, Κύριε Πρόεδρε, να παρατηρήσω ότι η κατά γενικόν και απόλυτον τρόπον διατύπωσις της απόψεως σας επί του θέματος των πολιτικών πρωτοβουλιών δεν είναι εις εμέ πολύ σαφής και θα επεθύμουν να δώσω

μίας διευκρίνισιν. Εάν επί παραδείγματι, η έννοια της πολιτικής πρωτοβουλίας δύναται να περιλαμβάνη και αποδοχήν συμβιβαστικής λύσεως του Κυπριακού προβληματος ή ενεργείας οδηγούσας εις συμβιβασμούς επί του Κυπριακού απαραδέκτους από Κυπριακής πλευράς, επιφυλάσσω το δικαίωμα διαφωνίας μου.

Υπήρξαν κατά το παρελθόν περιπτώσεις, έστω κι αν άλλαι ήσαν τότε αι συνθήκαι, πλήρους διαφωνίας μου μετά της Ελληνικής Κυβερνήσεως. Περιορίζομαι να αναφέρω μίαν μόνον περίπτωσιν. Κατά τα τραγικά γεγονότα εν Κύπρω κατά τον Δεκέμβριον του 1963 και την αποτυχίαν της εν Λονδίνω συγκληθείσης ακολούθως πενταμερούς διασκέψεως, αι Κυβερνήσεις της Μ. Βρετανίας και της Αμερικής προέτειναν από κοινού την εγκατάστασιν εν τη νήσω δυνάμεων του ΝΑΤΟ και, όπερ το χειρότερον, την σύστασιν διακυβερνητικής επιτροπής, εδρευούσης εν Λονδίνω, η οποία θα έδιεδε κατευθύνσεις εις τας εν Κύπρω στρατιωτικές δυνάμεις. Η τότε υπό τον κ.Ι. Παρασκευόπουλον υπηρεσιακή Κυβέρνησις της Ελλάδος απεδέχθη τας Αγγλοαμερικανικάς προτάσεις. Δεν θα λησμονήσω τας εξ Αθηνών επανειλημμένας μεταμεσονυκτίους από τηλεφώνου δραματικάς εκκλήσεις του Πρωθυπουργού κ. Παρασκευοπούλου, όπως απδεχθώ τας προτάσεις, τονίζοντος εκάστοτε ότι ήσαν παρόντες εις σύσκεψιν και σύμφωνοι, επίσης, με τας προτάσεις του οι αρχηγοί κομμάτων κ. Παπανδρέου και κ. Κανελλόπουλος. Παρά την τραγικότητα των στιγμών τας οποίας διήρχετο η Κύπρος αντέστην εις τας πιέσεις και διεφώνησα. Πιστεύω ειλικρινώς ότι η διαφωνία μου εκείνη έσωσε την Ελλάδα και την Κύπρον από μίαν εθνικήν ταπείνωσιν και επικίνδυνον περιπέτειαν. Δεν δύναμαι να γνωρίζω τι επιφυλάσσει το μέλλον, ουδ' επί στιγμήν όμως αμφιβάλλω ότι, εάν αποδεχόμεν τας προτάσεις εκείνας, η Κύπρος θα ήτο σήμερα παντελώς ανίσχυρος δι' οιαδήποτε αντίδρασιν, έρμαιον μιας διακυβερνητικής επιτροπής εν Λονδίνω, από την οποίαν θα εξηρτάτο απολύτως η τύχη και το μέλλον της.

Ανεφέρθη εις την περίπτωσιν αυτήν διά να δώσω μίαν διευκρίνισιν των απόψεων μου ως προς την έννοιαν της πολιτικής πρωτοβουλίας και το δικαίωμα συμφωνίας ή διαφωνίας μου αναλόγως του είδους της πρωτοβουλίας.

9. Εις την επιστολήν σας, κύριε Πρόεδρε, αναφέρετε ότι, εις περίπτωσιν διαφωνίας, τότε τιμίως και ανδρικός θα ανακοινωθή η διαφωνία εις το Έθνος και έκαστος ενώπιον του Έθνους, θα αναλάβη τας ευθύνας του και θα συναγάγη τας συνεπείας. Εκτιμώ βναθύτητα την άποψιν αυτήν, προς την οποίαν ούτε δύναμαι ουτε δικαιούμαι να διαφωνήσω, καίτοι είμαι βέβαιος ότι δεν θα παρουσιασθή τοιαύτη περίπτωσις. Κοινή είναι η υπόθεσις, κοινός είναι ο σκοπός και δεν νομίζω ότι θα είναι δύσκολος η δι' ανταλλαγής απόψεων και συνεργασίας εξεύρεσις εκάστοτε της ορθής πορείας και τακτικής προς τον επιδιωκόμενον κοινόν σκοπόν.

Λυπούμαι, διότι διά να άρω παρεξηγήσεις και να καλύψω σημεία, άτινα εδημούργησαν ή πιθανώς να δημιουργήσουν μελλοντικός παρεξηγήσεις η επιστολή μου έλαβε μεγάλην έκτασιν.

Γνωρίζω το τόσον θερμόν και αδιάπτωτον ενδιαφέρον σας υπέρ της Κύπρου και ουδόλως επιθυμώ να τεθή έστω και κατ' ελάχιστον εν αμφιβόλω η ειλικρίνεια των προθέσεων μου και η ζωηρά επιθυμία μου διά την συνέχισιν αρμονικής συνεργασίας προς προαγωγήν του Κυπριακού ζητήματος, το οποίον αποτελεί σήμερα το μέγα πανεθνικόν θέμα.

Παρακαλώ δεχθήτε, κύριε Πρόεδρε, την έκφρασιν της ευγνωμοσύνης μου δι' όσα υπέρ της Κύπρου πράττετε ως και την βεβαίωσιν των αισθημάτων της βαθυτάτης εκτιμήσεως μου.

Μετ εγκαρδίων ευχών και αγάπης

+Ο Κύπρου Μακάριος

21.2.1965